

ДУШАН ДРЉАЧА*

О ЗАВИЧАЈУ И ЉУДИМА

Бруцоши етнологије на одсеку за географију Природно-математичког факултета у Бања Луци

Већ је и III школска година откако се на Бањалучком Природно-математичком факултету, уз географију, студира и етнологија. Потреба за овим смјером студија, нарочито послје етничког сукоба, је несумњива. Одзив студената је веома велики (24 у школској 1996/97, а са онима из претходне двије године више од 50). Заслуга за покретање студија етнологије и данашње оптималне услове студирања, припада колегама врским стручњацима Одсека за географију Природно-математичког факултета.

Студентску популацију чине највећим дијелом дјевојке, поготово из Бањалуке, али и из других претежно крајишких мјеста Републике Српске. Озбиљни и прилежни, урадили су прољетос своје семинарске радове из предмета Етничка прошлост, да би их потом саопштавали на вежбама. Већина их је исказала завидан степен концентрације и елоквенције, проицљивости и љубави за одабрани студиј. Неки су, што је за сваку похвалу "из главе" говорили и по 40 минута.

Овде ће бити наведени само наводи из саопштења седморо студената, који су били у прилици да у својим семинарским радовима донесу свјежу етнографску грађу из околине Бањалуке, Градишке, Прњавора и Добоја, а не и оних који су надахнуто и критички реферисали дела значајних претходника.

Већину радова краси обиље података о народном животу и обичајима, записаних од добрих казивача. Забиљежена грађа на терену се односи на "стара времена", гладне године и епидемије ("кужја гробља"), побуне и бжежанију - нпр. од усташа у Козару. Из даље прошлости су и подаци о стамбеним брвнарима и "мјечарима", храни и одјевању; о кућним заједницама још увијек и живом народном памћењу.

"Стари свијет има своју вјеру, дубоко је побожан" - пишу студенти. Биљеже између осталог, да се о Малом Божићу излази на арман, гдје се обавља "вршај људском снагом" и ломи "ковртањ"; омладина се о Ђурђевдану окупљала око воденице; у њиве и ливаде се усађују ради плодности крстови од љесковог дрвета; уочи Петровдана се пале "лиле" и "машале". У своје радове су унијели податке о отмици - "крађи дјевојака"

---

* Редовни професор универзитета у Бањалуци и научни саветник Етнографског института САНУ Београд. Рад примљен 12. 04. 1999.

и накнадној "миридби"; о тродневној крсној слави ("читању славе" уочи празника, "појитарцу" и "зајитарцу"), као и другој, завјетованој слави. Незаобилазни су, затим, наводи о родовским гробљима, "бдијењу" у "два реда" (48 сати) уз покојника и "биљезима" трапезастог облика.

Своја запажања о депопулацији и старењу села, рапидном смањењу броја сеоског живља у близини градова и миграцијама младих нпр. у Бањалуку, студенти документују навођењем садашњег броја кућа, запостављеним сточарством (нарочито гајењем оваца), одсуством богомоља и гашењем школа, што за посљедицу има, баш као и међу Србима у дијаспори, институционализовање неких дотад породичних обичаја. Узроке виде у изосталом или закаснелом довођењу струје и пута у село, као и општим друштвеним кретањима. Илустративан примјер је село Понир, сведено на заселак, које данас има свега педесетак становника, јер су већина млађих људи и оних средње генерације грађани Ребровца. Сличан се процес одвијао и из Бистрице само у корист насељавања радничких колонија и предграђа у Њемачкој и Аустрији.

Вратимо се, ипак, примјерима из етничке прошлости. Студент Д. М. биљежи на терену причу из времена турске владавине о засеоку Градина у Драгочају, окруженог кестеновом шумом. "На једној висоравни био је чардак који је назван "градић", што је у вези с називом засеока. На том чардаку сједили су буле, лица покривеног заревима, посматрајући како српско становништво доноси трећину. Али, "пуче пушка из пећине, неста трећине!" Мање успјешна, међутим, била је реакција људи на агинско "право": "ius primaе noctis". Један храбар младић из Градине, а звао се Паво, није могао допустити да вољена и тренутак буде у Турчиновим рукама. Сачекао је агу, распорио га и ноћу одвукао до Залужана. Кад су га тако распореног пронашли Турци, на леђима је имао иглице од кестенових шишарки, тако да су Турци лако претпоставили да је починилац из Градине.

Студенткиња Д. Ч. пише о постанку имена Понир и Лазина пећина као и о безданима по понирским шумама. "Пећина је добила име по неком четнику Лази који је за вријеме неког рата живио у пећини. Он је узгајао око двадесет свиња, хранећи их буковим и храстовим жиром. Њиховим месом се сам хранио и тако преживљавао. Данас је пећина склониште за дивље животиње.

"Назив за подозренски Бољанић - преноси бруцош Н. Д. - помиње се у писаним изворима 1628. г. по први пут у тзв. Крушевском поменику". По једнима, Бољанић је добио име по истоименом селу у Црној Гори, одакле су се наводно населили Бољанчани, а по другима је назив настао редуцијом реченице "Боље ићи, боље наћи!" У средњем вијеку, за вријеме владавине Немањића, на Озрену је изграђен манастир. Након аустро-турских ратова и епидемија, велики дио становништва се преселио у Крајину и Славонију. Крајем XVIII вијека долазе на Озрен старобалкански православци из разореног Москопоља, од којих би могли бити родови Тодића и Драгиновића у Бољанићу."

Студенткиња А. Р. записала је од свога деде (83 г.) како се њихова породица тј. њен прадед у Бистрицу доселио из Суве Међе код Двора на Уни. Већина становника у Бистрици је тог поријекла и звали су их Личани. "Живјели су у заједници коју је чинило 12 одраслих и шесторо дјеце.

Дужности у заједници су биле подијељене. Жене су радиле у кући, чувале стоку и бринуле се о дједи, док су мушкарци били мајстори; тишљери, ковачи, грађевинари, а узгред су се бавили пољопривредом. Били су имућни, имали су своју ковачницу, воденицу, ергелу коња (15), шталу (15 крава), држали козе (200) и велики воћњак с бресквама. Кућа им је била од ћерпића, окружена "зградама" за ожењене чланове заједнице. Без обзира на богатство, живјели су скромно."

"На Лазареву суботу - биљежи студенткиња Д. Р. - у Бошковићима код Прњавора устаје се прије зоре, узима се сач за печење хљеба и у њега лупа дрветом. Обилази се три пута око куће, пјевајући: "Куц, куц лазарица, бјеж' од куће плазарица!" Вјерује се да након овога, змије неће прилазити близу куће".

"Коледарице" о Никољдану су и данас карактеристичне за подозренске Бољанчане. А у Бистрици, доста старих обичаја се изгубило педесетих година. Речимо чаронице. "То су - према опису А. Р. - биле машкаре које су за Никољдан ишле по кућама. Обично је то била група од 7 или 9 мушкараца (обавезно непаран број!) који су представљали сватове. Никад у кућу нису улазили сви, јер нису смјели бити пребројани, већ само најважнији, а то су: старац, млада, дјевер, јарац и мачак. Кад уђу у кућу, благосиљају укућане. Дјевојка је домаћине љубила у руку, а њој су се давале паре и јабуке. Старац је на глави носио тикву, а у руци звоно у које се сипала со. Мачку и јарцу се давало суво месо. Носили су са собом клепку и ишли су само ноћу. Роду Р. је било забрањено да учествује у чароцима, јер је један његов члан умро напрасно након чароица."

Двије студенткиње, Д. В. и Ж. К. су се прихватиле претешког задатка да у својим радовима оставе свједочанство о тегобном животу прогнаника из околине Бугојна (село Копчић), Дрвара, Србобрана, Гламоча и околине. И једна и друга описују најприје небројене колоне расељених који су, у трагању за "мјестом под сунцем", прошли кроз Бањалуку. Усредсређујући своју пажњу на оне који су остали у насељима надомак града, пишу о немогућности, али често и неспремности да им се помогне. Уочавају код тих људи "ни на небу ни на земљи" дубоку приврженост традицији и регионалне обичајне специфичности, таворење испуњено безнађем и упућеност на чекање. Стављајући се на страну правде и човјекољубља, не одобравају неку врсту латентног "духовног сукоба", које се, за њихову утјеху, запажа у свим срединама у које изненадно и масовно бану дошљаци.

Занимљиво је истаћи, за генерацију дјевојака и младића рођених крајем седме деценије овог вијека, која је на својој кожи итекако осјетила страхоте овог рата, да је други свјетски рат нешто што и далека прошлост за коју неки везују нпр. хајдуке "што су се крили по шумама Бијељевине".

Пред бруцошима су године каљења. Они старији ће овога љета на теренску истраживачку праксу. А прва генерација уписаних, све студент до студента приступиће изради дипломских радова, да идућег децембра добијемо прву класу дипломираних етнолога за које постоје реални изгледи да се сви запосле.

На крају, још два цитата: о завичају и људима.

Док се студенткиња Д. Ч. одушевљава природом и звуковима Понира ("прави мали еколошки рај с погледом на Бањалуку"), дотле њен колега Д.

М. свој рад завршава питањем: Шта је вриједност сваког мјеста? и даје овај одговор: "Људи су богатство и то не само они који ту данас живе или су нетом дошли, него и покољења која су одавно под земљом, а чије је присуство итекако стварно, јер ми те покојнике свакодневно "срећемо" било у обичајима, било у свакодневном говору."